

DIFFERENT WAYS OF TRANSLATING REALIA

MODALITĂȚI DE TRANSLATARE A TERMENILOR-REALIA

Mața Țaran ANDREICI

Universitatea de Vest din Timișoara

mata.andreici@e-uvv.ro

Abstract

Realia designates a key concept in the theory and practice of translation. Knowledge of real-world terms facilitates the identification of the most appropriate translation equivalencies, helping to overcome translation obstacles or difficulties. In this paper we attempt to show how these elements are reflected in Serbian and Romanian spaces, while identifying some ways of translating these cultural dependent lexemes, in order to identify a cultural or functional equivalent.

Résumé

Les realia constituent un concept-clé dans la théorie et la pratique de la traduction. Connaître les realia permet de solutionner les problèmes de traduction du texte à traduire et de trouver les équivalences les plus adéquates en langue cible. Dans cette étude nous nous proposons, d'une part, de repérer les mots porteurs d'information culturelle présents dans l'espace serbe et dans l'espace roumain et, d'autre part, d'illustrer comment, par une équivalence culturelle ou fonctionnelle, il est possible de les traduire.

Rezumat

Realia desemnează un concept-cheie în teoria și practica traducerii. Cunoașterea termenilor-realialia facilitează identificarea celor mai potrivite echivalențe de traducere, contribuind la depășirea unor obstacole sau dificultăți traductive. În lucrarea de față, vom încerca să arătăm felul în care aceste elemente se reflectă în spațiul sârbesc și cel românesc, identificând totodată unele modalități de translatare a acestor lexeme dependente cultural, cu scopul de a identifica un echivalent cultural sau funcțional.

Key words: *realia-terms, translation difficulties, conveying meaning*

Mots-clés: *realia, problèmes de traduction, solutions de traduction.*

Cuvinte cheie: *termeni-realialia, dificultăți traductive, modalități de redare*

1. Realia: considerații teoretice

O problemă de importanță majoră în procesul traducerii o reprezintă păstrarea specificului național. Acest specific este reflectat cu deosebire de *cuvintele-realialia*, elemente ale modului de viață, culturii, istoriei etc. specifice unui popor. Deseori, traducerea lor întâmpină mari dificultăți, cu deosebire atunci când în limba-țintă nu există termenul corespunzător, așa cum nu există nici obiectele sau fenomenele desemnate de aceste cuvinte (MOLDOVAN, 2000, 145). LUNGU-BADEA (2012, 118) consideră că *realialia* nu desemnează obiecte, ci semne ori cuvinte care denumesc obiecte specifice culturii materiale locale (cuvinte, expresii populare, denumiri de obiecte, concepte, fenomene tipice unui spațiu geografic dat). Așadar, *realialia* desemnează o realitate culturală proprie unei culturi, care nu se regăsește obligatoriu în altă cultură.

Termenii-realii sunt elemente purtătoare de informație culturală, concepte ori culturile care ridică probleme specifice de traducere. Greutățile pe care le întâmpină traducătorul sunt legate de obicei de alegerea *cuvintelor-realii* adecvate, în condițiile concrete ale contextului și mediului cultural, pentru a asigura reușita transferului nu numai lingvistic, ci și cultural (ȚARAN ANDREICI, 2014, 43).

2. Clasificarea termenilor-realii

Având în vedere clasificările *termenilor-realii* din spațiul sârbesc, considerăm potrivită tipologia propusă de ĐUKANOVIĆ (1998, 112):

❖ Realii de tip geografic, realii de tip etnografic, realii de tip administrativ și socio-politic, realii de tip frazeologic, realii de tip onomastic, calambururi și jocuri de cuvinte.

I. Realii de tip geografic

– denumiri ale geografiei fizice:

a) realii de tip internațional: *mistral, prerija*

b) realii de tip național: *košava*

II. Realii de tip etnografic

A. Denumiri legate de modul de viață

– denumiri de mâncăruri, de băuturi:

a) realii de tip internațional: *pirog, paelja*

b) realii de tip național: *kajmak, ljuta*

– denumiri de articole de îmbrăcăminte și încălțăminte:

a) realii de tip internațional: *toga, sari*

b) realii de tip național: *jelek, opanci*

– denumiri de mijloace de transport:

a) realii de tip internațional: *rikša, gondola*

b) realii de tip național: *taljige*

B. Denumiri din domeniul artei și culturii

– denumiri de stil de muzică și dans:

a) realii de tip internațional: *bluz, tarantela*

b) realii de tip național: *kozaračko kolo*

– denumiri de instrumente muzicale:

a) realii de tip internațional: *benco, tam-tam*

b) realii de tip național: *diple, dvojnice*

– denumiri din folclorul tradițional:

a) realii de tip internațional: *geiša, bard*

b) realii de tip național: *guslar*

– denumiri de sărbători, de tradiții și obiceiuri/ritualuri:

a) realii de tip internațional: *martenica, vendeta*

b) realii de tip național: *krsna slava*

– denumiri din mitologie:

a) realii de tip internațional: *Deda Mraz*

b) realii de tip național: *kosovski božuri*

– denumiri de profesii, meserii și ocupații:

a) realii de tip internațional: *gaučo, farmer*

b) realii de tip național: *zadrugar*

III. Realia de tip administrativ și socio-politic

– denumiri de unități de măsură:

a) realia de tip internațional: *jard, santim*

b) realia de tip național: *oka*

– denumiri de unități administrativ-teritoriale:

a) realia de tip internațional: *kanton, gubernija*

b) realia de tip național: *autonomna pokrajina*

– denumiri de grade și organizații militare :

a) realia de tip internațional: *falanga*

b) realia de tip național: *serdar*

IV. Realia de tip frazeologic

a) realia de tip internațional: *to be born with a silver spoon in one's mouth*

b) realia de tip național: *početi od Kulina bana;*

V. Realia de tip onomastic

– nume proprii și porecle:

a) realia de tip internațional: *Pavel Alekseevič, Laurent Dupont*

b) realia de tip național: *Riđan, burazeru*

VI. Calambururi și jocuri de cuvinte

a) realia de tip internațional: *L'un dit – lundi, je dis – jeudis*

b) realia de tip național: *čiča- miča i gotova priča.*

Dificultatea clasificării *termenilor-realii* ține de însuși conceptul realiei. Realia este un concept caracteristic istoriei, modului de viață și culturii, iar limba este cea care definește acest concept. Prin urmare, realia este nu numai un fenomen al realității, ea are și o referință specifică, reflectată în conștiință și gândire.

3. Modalități de redare a termenilor-realii

Procesul traducerii parcurge câteva etape, dintre care două sunt mai importante: stabilirea corespondentului formal și stabilirea echivalentului de sens, semantic. În realizarea echivalențelor, traducătorul trebuie să fie nu numai un bun cunoscător al limbilor sursă și țintă, ci să dovedească, în egală măsură, competență atât în cultura-sursă, cât și în cultura-țintă. Altminteri, rezultatul acestui complex proces de transfer va fi sortit cu siguranță unui eșec nedorit, cu repercusiuni negative asupra receptorilor traducerii. El trebuie să cunoască în profunzime sensurile cuvintelor, ale expresiilor, enunțurilor și, în același timp, să caute corespondentele lor formale și semnificative, adică unitățile lingvistice din limba-țintă ale căror sensuri corespund cu cele ale structurilor din textul original.

Când în limba-țintă nu există un corespondent formal, traducătorul caută echivalentul semantic (*realia*), adică acel cuvânt care poate prelua semnificația cuvântului întrebuit în limba-sursă. În teoria traducerii, aceste echivalente se mai numesc și *realii*, *localisme*, *exotisme*, *lexicul cu un component cultural dominant*. Toate aceste variații denominative ale noțiunii de *realia* sunt întrebuite de cercetători pentru a desemna obiectul studiului nostru. Cu lexemele intraductibile se întâlnesc nu numai traducătorii, ci și lexicografii, adică creatorii de dicționare. Lexicografii denumesc acest fenomen *lexicul fără echivalent*, adică vocabula fără echivalent corespunzător în limba-țintă.

Stratul lexical al *termenilor-realii* vădește un spectru larg. Dintre diferitele grupuri de noțiuni, vom stărui asupra expresiilor care au intrat deja în limba sârbă și desemnează ceva ce nu

există pe teritoriul sau în cultura noastră, respectiv ceea ce există la noi, dar e greu de exprimat într-o limbă străină:

- ❖ Realia de tip internațional, care au pătruns în limba sârbă din limbi străine: srb. *rikša* – rom. *ricșă* (mijloc de transport în India); srb. *gondola* – rom. *gondolă* (barcă folosită la Veneția); srb. *sari* – rom. *sari* (port tradițional femeiesc indian); srb. *geiša* – rom. *gheișă* (dansatoare și cântăreață japoneză); srb. *mačeta* – rom. *macetă* (sabie, cuțit); srb. *bluz* – rom. *blues* (dans lent, cu caracter visător, melancolic); srb. *ranč* – rom. *ranch* (fermă pentru creșterea vitelor în America); srb. *šerif* – rom. *șerif* (funcționar administrativ din Anglia sau SUA);
- ❖ Realia de tip național sau cu specific etnocultural: srb. *košava* – rom. *coșava* (vânt); srb. *ljuta* – rom. *țuică* (băutură); srb. *kajmak* – rom. *smântână* (produs lactat); srb. *jelek* – rom. *corsaj* (port popular); srb. *taljige* – rom. *căruță* (mijloc de transport); srb. *krsna slava* – rom. *sfânt de casă* (ritual, obicei); srb. *guslar* – rom. *menestrel* (srb. *gusle*, instrument muzical), srb. *drljača* – rom. *grapă* (unealtă).

Asemenea cuvinte, care denumesc ceea ce cititorului textului original îi este apropiat, respectiv care reprezintă o componentă a culturii și modului de viață, pentru cititorul traducerii este o piedică în înțelegerea textului. Pe de altă parte, traducătorul trebuie să păstreze coloritul local al originalului. Observăm în mod frecvent, cum *termenii-realia* apar și în forma lor originală în textul tradus. Această transliterație păstrează coloritul textului, deși uneori sunt necesare și niște explicații suplimentare, pentru ca aceste cuvinte să fie înțelese de cititori, traducătorul fiind nevoit să utilizeze niște schimbări ilocuționale, făcând să pălească, în acest caz, coloritul național. Așadar, traducerea *termenilor-realia* se poate face prin exoticizare sau informare suplimentară (unde traducătorul se va face vizibil, introducând o explicație), și prin adaptarea contextuală a unor cuvinte din câmpuri semantice analogice.

Deseori, putem vedea în subsolul textului o explicație, iar după ea, în paranteze, mențiunea *nota trad.* Este vorba de observația traducătorului prin care se explică faptul că observația a fost făcută de traducător și nu de autor, ea fiind indispensabilă înțelegerii textului. Traducătorii operelor literare evită, de obicei, această rezolvare, care distrage atenția de la text. Totuși, explicațiile acestea sunt necesare uneori, cu deosebire în manualele școlare (de exemplu, în cărțile de lectură).

Explicarea termenului necunoscut (a noțiunii necunoscute) se poate da chiar în propoziția în care e întrebuințat cuvântul respectiv, sub forma unei apozitii. Acest lucru se întâmplă atunci când este posibil să se dea o scurtă explicație cuvântului necunoscut, respectiv atunci când el nu contravine construcției propoziției și stilului scriitorului.

Când traducem un text artistic și nu numai opere beletristice, ci și filme, piese de teatru etc., nu e întotdeauna posibil să se dea explicația la subsol. În acest caz, problemele de traducere despre care am vorbit se pot rezolva în două moduri: prin întrebuințarea unor împrumuturi sau prin traducerea aproximativă. Cele mai întâlnite modalități de translatare a *termenilor-realia* sunt transliterația, transcrierea fonetică, calcul, traducerea descriptivă (explicativă, perifrastică), traducerea aproximativă (prin adaptare sau prin intermediul unui analog funcțional). Adaptarea stă la limita procesului de traducere. Ea se întrebuințează în acele cazuri când situația prezentată în limba-sursă nu există în limba-țintă și ea trebuie redată prin mijlocirea altei situații, pe care traducătorul o consideră echivalentă. Așadar, adaptarea este un procedeu de traducere a *termenilor-realia*, care constă în înlocuirea unei realități socio-culturale din limba-sursă printr-una specifică socio-culturii limbii-țintă. Au nevoie de adaptare cuvintele și expresiile legate de relațiile sociale specifice purtătorilor limbii-țintă. Prin urmare, acest fapt se remarcă mai ales în traducerea *termenilor-realia* social-politici (funcțiilor administrative, grade militare etc.), unde exactitatea este foarte importantă:

- ❖ Radoju mom beše pet ili šes meseci, kad, banuše *poreski izvršitelj*. (POPOVIĆ, 1986, 55)

Să fi avut Radoie al nostru cinci sau șase luni, când mi-a bătut la poartă *executoriul fiscal*. (MUNCIAN, 2001, 54)

❖ Marija Gregorovna Popko, žena *visokog carskog činovnika*, ugledala ga je jednog dana. (KIŠ, 1989, 76)

Maria Gregorovna Popko, soția unui *mare funcționar la curte*, îl văzuse într-o zi. (LĂZĂREANU, 1992, 73)

Nu există o regulă în privința necesității de a întrebuița un cuvânt împrumutat sau o traducere aproximativă (descriptivă). Această problemă trebuie să o rezolve traducătorul, în funcție de natura textului pe care îl traduce și de harul cu care este înzestrat. Elementele culturii și civilizației unui popor, care îi sunt proprii și care nu există în conștiința cititorilor din limba-țintă, sunt purtătoare ale coloritului național sau tradiției istorice și, de regulă, nu au un echivalent în alte limbi. În afară de traducători, în înregistrarea acestor cuvinte întâmpină dificultăți și lexicografii, care se află, totuși, în avantaj. Lexicografilor le este îngăduit să descrie, să explice noțiunea și nu sunt obligați să propună un echivalent. Această sarcină le revine traducătorilor.

4. Concluzii

Studierea *termenilor-realia* presupune complexe dezbateri teoretice. De aici și ezitarea în sfera terminologiei, pe care o remarcăm la diverși teoreticieni sau practicieni ai traductologiei, care folosesc fie denumirea de *realia*, fie de *localisme*, *exotisme* etc. În pofida acestei varietăți denominative a noțiunii *realia*, se poate identifica și un numitor comun, acest fenomen fiind prezentat ca element cu coloratură națională, locală, istorică, ca element al modului de viață al unui popor și, mai ales, ca element căruia îi lipsește, de cele mai multe ori, corespondentul în traducere, neavând echivalent în altă cultură. Prin urmare, principalele dificultăți traductive în redarea *termenilor-realia* sunt: identificarea unui echivalent sau unui analog în limba-țintă, datorită lipsei unui referent obiectual în cultura-țintă, și păstrarea coloritului național, precum și a altor conotații, de tip istoric, cultural etc. Așadar, pe lângă instrumentele auxiliare, de tipul dicționarilor, traducătorul trebuie să aibă în vedere și îmbogățirea permanentă a propriului bagaj cognitiv, iar acesta se realizează prin studiul efectiv al formelor variate pe care le pot îmbrăca aceste elemente cu specific socio-cultural.

Bibliografie

ĐUKANOVIĆ, Maja, *Prevođenje neprevodivog*, în “Svet reči”, nr. 6-7-8, Beograd, 1998, pp. 111-114.

LUNGU-BADEA, Georgiana, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2012.

MOLDOVAN, Valentin, *Teoria traducerii artistice*, Timișoara, Eurostampa, 2000.

ȚARAN ANDREICI, Mața, *Introducere în teoria și practica traducerii, aplicată la studiul comparativ al limbilor sârbă și română (Curs special)*, Timișoara, Editura de Vest, 2014.

Corpus

KIŠ, Danilo, *Grobnica za Borisa Davidoviča*, Beograd, Beogradski Izdavačko-Grafički Zavod, 1989.

KIŠ, Danilo, *Criptă pentru Boris Davidovici*, Traducere de Simeon LĂZĂREANU, Timișoara, Editura de Vest, 1992.

POPOVIĆ, Danko, *Knjiga o Milutinu*, Beograd, Književne novine, 1986.

POPOVIĆ, Danko, *Spovedania lui Milutin*, Traducere de Ivo MUNCIAN, Timișoara, Eubeea, 2001.

